

Tvrtko Zebec

O teorijah in metodah raziskovanja plesa*

Autor opozarja, da raziskovalci v Evropi in Združenih državah Amerike različno razmišljajo o plesu, vendar v zadnjih letih težijo k poenotenju raziskovalnih metod. Pot k temu vodi tudi z raziskovanjem plesnih dogajanj.

The author points out although European and American researchers have different ways of looking at dance, they have in the last few years made efforts to standardize their research methods. The way to this leads also through the research of dance events.

Ples je mogoče raziskovati na različne načine. Glede na teorije in metode raziskovanja tudi raziskovalce različno imenujemo, nekateri so etnokoreologi, drugi antropologi plesa, tretji pa etnologi plesa.

V Evropi raziskovalce, ki se ukvarjajo z ljudskim plesom, navadno imenujejo etnokoreologe. *Etnokoreologija* je znanost, ki se ukvarja z ljudskim plesom. Beseda *koreologija* izhaja iz grških besed *choros* – ples in *logos* – beseda, misel ter pomeni znanost o gibanju. *Koreologija* obsega *koreutiko* – znanost o gibanju človekovega telesa v prostoru in *kinetiko* – znanost o silah, ki povzročajo gibanje telesa ali ga spreminjajo (B. Klaić 1978: 740).

V Evropi, zlasti njenem vzhodnem delu, in tudi na Hrvaškem, sta se etnokoreologija in etnomuzikologija razvijali kot dve področji folkloristike.¹ Romantična ideologija prejšnjega stoletja je iskala skrite duhovne korenine v kmečkih plesih in glasbi. Razisko-

* Poglavlje iz magistrske naloge Kulturno-antropološki pristop k plesu, Ljubljana – Zagreb 1993.

¹ Pri Hrvatih so ples sistematično raziskovali najprej etnomuzikologi. Konec prejšnjega stoletja je plese zapisoval etnomuzikolog F. Š. Kuhač in jih v svojih zbirkah objavil v posebnih poglavjih. S tem je ustvaril podlago za sistematično zbiranje in preučevanje plesa. Šele po 2. svetovni vojni je nadaljeval zapisovanje plesov etnomuzikolog V. Žganec. Sestavil je poseben sistem zapisovanja, ki daje osnovno informacijo o strukturi plesa; je preprost in praktičen za terensko zapisovanje ter ga raziskovalci plesa še danes radi uporabljajo. Plese sta zapisovala še Lj. Taš in Z. Lovrenčević, raziskovanje pa sta poglobila I. Ivančan in S. Sremac. Ivančan

vali so plesne in glasbo »v izginjanju«. Zbiratelji so bili razumniki, pisatelji, skladatelji in slikarji, njihov namen je bil rešiti in ohraniti življenje ter umetniške izraze ljudskega izročila. V iskanju »avtentičnega« izročila so strogo izločali »nove stile« in vse, kar ni bilo nacionalno ali etnično, skupaj z vsem, kar je bilo ocenjeno kot destruktiven vpliv mestnega načina življenja, ki je po mnenju teh raziskovalcev ogrožal temeljne vrednote, na katerih naj bi se gradila nacionalna kulturna identiteta. To je bil etnocentrično zastavljen vrednostni pristop, ki je bil usmerjen bolj proti arhaistični kot pa realistični vedi (Marošević 1992: 116). Take zbirke so bile začetek evropskega raziskovanja ljudske glasbe in plesa in sestavni del arhivov ljudske glasbe, ki so nastali v prvih desetletjih 20. stoletja (Giurchescu in Torp 1991: 2).

Predmet sodobne folkloristike ni več folklor (pesmi, pripovedništvo, glasba, ples) enega samega razreda, enega družbenega sloja ali skupine, kajti folklor ne obstaja samo na vasi, ampak v celotni družbi. Urbane in vaške kulture ne smemo ločiti kot dve popolnoma izolirani celoti. Folklor obstaja v vseh kulturah, razredih in časih, kot sta opazila že Gramsci in Burke ter opozorila D. Rihtman Auguština (1988). Tako na primer širjenje predmeta etnomuzikološkega preučevanja ni več določeno s posebno vrsto glasbe, temveč z načinom preučevanja *use glasbe* v neki določeni kulturi. Novi predmet etnomuzikologije tako oblikuje metodologijo raziskovanja (Marošević 1992). Temeljna težnja novejših folkloristik je preučevanje folklorne v vsakdanjem življenju in opazovanju sprememb, ki so nastale v izročilu (Lozica 1990; Marošević 1992).

Do sedemdesetih let je bilo raziskovanje plesa predmet etnomuzikološke vede. Tedaj so postale težnje po oblikovanju samostojne discipline vedno izrazitejšje. V Skandinaviji in Veliki Britaniji se je etnokoreološka veda razvijala samostojno, v deželah vzhodne Evrope pa v okviru oddelkov za etnokoreologijo pri inštitutih za etnomuzikologijo ali folkloristiko (Novak 1992). V Nemčiji je bil l. 1990 organiziran prvi samostojni sestanek etnokoreologov nemškega društva Deutsche Gesellschaft für Volkskunde. Do takrat se je o plesu razpravljalo v okviru etnomuzikologije (Tanz und Tanzmusik 1992).

V Evropi so bila muzikološka in koreološka raziskovanja dolgo kulturno-zgodovinska (Novak 1992). Raziskovalci plesa (najpogosteje muzikologi) so razvijali teorije in metode, ki so izhajale iz samega plesa, iz njegovih čistih koreografskih oblik. Ples so raziskovali v svojem, njim znanem kulturnem okolju, ne oziraje se na odnose med ljudmi, ki sodelujejo v plesu (Giurchescu in Torp 1991). Pogosta uporaba primerjalne in geografske metode (Lange 1980: 20–21) dokazuje, da so bila regionalna raziskovanja najpogostejši predmet evropske etnokoreologije. Primerjalna metoda je zastopana največ in uporabljena na različne načine – od primerjav v zgodovinskih in regionalnih raziskovanjih do sodobnih primerjav ruralne in urbane verzije določenega plesa (Lange 1974). Tudi geografska metoda se je zgodaj uveljavila. Pri Hrvatih je Ivančan l. 1964 opredelil plesna območja tedanje Jugoslavije (Ivančan 1964).

Z analizo gibov in strukture plesa se ukvarjata morfološka in strukturalna metoda (Lange 1980). Morfološka je izposojena iz muzikologije, strukturalna pa iz lingvistike.

je do sedaj izdal 18 zbirk gradiva o plesu in »plesnih običajih«; kot empirično usmerjenega raziskovalca ga zanima predvsem struktura plesa. Tudi drugi folkloristi, ki se na Hrvaškem ukvarjajo s podobnimi raziskavami, težijo predvsem zbrati in objaviti čim več plesnega gradiva. Enako kot Ivančan se tudi Sremac ukvarja s scenskim prirejanjem ljudskih plesov, z raziskovanjem zgodovine plesa ter tradicionalnega in sodobnega plesa v pustnih šegah. Vendar ga mnogo bolj zanima ples, povezan z okoliščinami, v katerem se odvija. Zaveda se celovitosti plesa kot kulturnega pojava in ga obravnava kot dinamičen proces. V svojih delih vendarle največ preučuje sam ples in ne razlaga odnosov v družbi in med izvajalci, ki so vidni pri plesu.

V začetku šestdesetih let se je Komisija za ljudski ples (Folk Dance Commission, ustanovljena l. 1962) ukvarjala izključno z evropskimi etnokoreološkimi raziskovanji.² Poglavitni cilji te Komisije so bili: postaviti univerzalno terminologijo; oblikovati analitično metodo, ki bi obravnavala *pomen* in *obliko* plesa; sestaviti sistem zapisovanja z visoko stopnjo abstrakcije, da bi ga bilo mogoče uporabljati v računalniški obdelavi; prikazati plesno zgradbo z grafičnimi simboli, in nazadnje, raziskovati ples primerjalno, kolikor je to mogoče. Naslednji projekt študijske skupine za etnokoreologijo je bil ustvariti sistem klasifikacije, ki bi bil uporaben po strukturalnih, funkcionalnih in zgodovinskih kriterijih. (Lange 1980: 19).

Neposredno opazovanje plesa je bilo dolgo časa osnovni način raziskovanja v vzhodni Evropi (Giurchescu in Torp 1991: 3). Omenjeni avtorici o tem sklejata na podlagi raziskovanja plesa v Romuniji, na Češkem in Slovaškem, kjer so bili zapisi plesa zbrani s pomočjo *direktnih kartic za opazovanje*, vprašalnic, *kartic s podatki o informatorjih*, informacij o repertoarju in podobnega. Na primeru Madžarske sklejata, da od sedemdesetih let, ko se je razvila antropologija, dosednji evropski raziskovalec – *opazovalec* postaja raziskovalec – *soudeleženelec*. S tem sta *opazovalec* in *soudeleženelec* v eni osebi (skupaj s svojimi izkušnjami) postala glavno gibalno v raziskovanju plesa (ibid.). Zdi se, da je eden od vzrokov za takšno stališče do raziskovanja plesa v Evropi tudi v tem, da se je del evropskih etnokoreologov, ki se je ukvarjal predvsem z zbiranjem in zapisovanjem, premalo posvečal teoretičnim in metodološkim problemom. Danes si je seveda težko predstavljati, da je ples mogoče zapisovati samo s pomočjo informatorjev, kakor tudi ni mogoče zanikati, da so bili tudi pri nas etnokoreologi, ki so bili pri raziskovanju in zapisovanju plesa obenem opazovalci in soudeleženci.

V šestdesetih letih se je vzporedno s koreološkimi raziskovanji na evropski celini razvilo antropološko raziskovanje plesa v Veliki Britaniji. Vendar britansko raziskovanje plesa ni enotno. Medtem ko so Langova raziskovanja koreološka, pa so raziskovanja glasbe in plesa, ki jih vodi John Blacking, antropološko usmerjena. Paul Spencer (1990) združuje različne metode, da bi s tem prikazal dosežke socialne antropologije plesa. To ocenjuje kot začetni zagon, kot spodbudo znanstvenikom sorodnih strok, da bi se več ukvarjali s plesom. Britanskim antropologom plesa je le-ta enovita simbolična oblika in posebna vrsta družbene dejavnosti (Blacking 1990).

V Združenih državah Amerike v istem času razpravljajo o odnosu med antropologijo in etnologijo plesa. Različno razumevanje imena stroke je rezultat njenega zgodovinskega razvoja. Toda različne teorije in metode raziskovanja plesa so pomembnejše od samega imena stroke.

Antropologi skušajo dojeti družbo kot celoto in pokazati, da človekovo gibanje kot del aktivnosti in dogajanja pomaga razumeti vse razsežnosti družbene skupnosti (Kaeppler 1990). Ameriški antropologi so opazujoč iz etnocentrične perspektive mislili, da v mnogih zunajevropskih družbah -ni prirojenega sestavljanja gibov, ki bi ga lahko primerjali s plesom-. To je spodbudilo širši pogled na dograjene sisteme gibov, a ne samo plesa, kot ga pojmujejo na Zahodu. Ravno zato je prišlo do velikega napredka v raziskovalnih prizadevanjih antropologov.

Dejavnost ameriških antropologov, ki se ukvarjajo s človekovimi plesnimi gibi, je povezana z sodobnimi antropološkimi teorijami. Utemeljena je na drugačen način in se raz-

² Nato v študijski skupini za terminologijo plesa IFMC – International Folk Music Council (Structure and Form 1974) in v študijski skupini za etnokoreologijo – Study Group on Ethnochoreology v ICTM (International Council for Traditional Music). Prvi kongres v ZDA je bil l. 1967 – Comite on Research in Dance (CORD), nato Congress on Research in Dance.

likuje od evropskih etnokoreologov (Kaeppler 1991: 13). Antropologe zanimajo sistemi gibov, aktivnosti, ki jih gibi ustvarjajo, kako in kdo jih doživlja, kako lahko razumevanje gibov pomaga pri razumevanju skladne družbe. Prispevek antropološkega dela ni samo preprosto razumevanje plesa v njegovem kulturnem kontekstu, temveč bolj razumevanje družbe skozi analizo sistema gibov, ki jih ta družba ustvarja (Kaeppler 1991: 16). Antropologi doživljajo gib in ples kot proces neverbalne komunikacije. Z razvojem teorij komunikacije so odpri nova področja raziskovanja, z novimi pogledi so izpopolnili razumevanje plesa kot splošnočloveškega kulturnega pojava, upoštevajoč kulturne posebnosti vsake družbe.

Ameriški znanstveniki so vzgojeni kot antropologi in se – četudi včasih analizirajo ples na koreološki način – ukvarjajo predvsem z antropološkimi raziskavami. Toda različne teorije, ki jih uporabljajo, ponujajo možnost za oblikovanje samostojne stroke. Interpretacije plesa so prepletene s teorijami komunikacije, lingvistike in semiologije. Zavedajoč se potrebe po združevanju teh teorij, posegajo znanstveniki, ki se ukvarjajo z enim področjem, po teorijah in metodah drugih področij.

Tradicionalna antropologija si je prizadevala dojeti svet skozi subjekt, ki ima izkušnje (*experiencing subject*). V težnji po objektivnosti je stremela k raziskovanju, v katerem raziskovalci doživljajo tuje izkušnje. Kritična antropologija/etnologija oziroma zagovorniki t.i. raziskave nove etnografije zanikajo možnost obstoja »objektivnega«. Zaradi tega poudarek predstavljajo na lastne izkušnje. Zanje je znanstveno pisanje avtorsko in ne more obstajati zunaj aktualnega družbenokulturnega, zgodovinskega in političnega konteksta (Povrzanović 1991: 62). Toda pomena nekega plesa ne moremo odkriti, kadar o njem samo govorimo, temveč šele takrat, kadar v plesu sodelujemo z dušo in telesom. »Pomen je v gibu in ne v opisu.« (Ronström v Frykman 1990: 82).

Razlaganje »uma in duha v plesnem izrazu« je odvisno od posameznega plesalca (Langer v Spencer 1990: 2).

Pri ameriških antropologih narašča zanimanje za raziskave, ki se ne ukvarjajo samo z gibom. Novi val poudarja kulturološki značaj – razumevanje zgodovine, družbenih in etničnih razlik ter razumevanje kulture v svetu. Antropologi imajo vse kulture za enakovredne in se zavzemajo za razumevanje njihovih specifičnih zgodovinskih in kulturnih okvirov. Ne raziskujejo več samo tuje kulture, temveč vedno bolj tudi svojo.

Zanimanje za identiteto in kulturne spremembe ter raziskave, izvedene s pomočjo lingvističnih analiz, so spodbudile zelo provokativna in zanimiva teoretična dela. Analize dogajanja, tekstov, okvirov in izvedb ter razlaganje komunikacije in simbolizacije so postali področje dejavnosti in predmet *etnologije plesa* (Snyder 1992: 18). Od srede sedemdesetih let naprej na kalifornijski univerzi v Los Angelesu (UCLA) usmerjajo študente, da bi sprejeli definicijo etnologije plesa kot »družbene vede, ki združuje poglede antropologije, zgodovine, biologije, psihologije, sociologije in umetnosti, kar vse skupaj pomaga pri bogatjenju raziskovanja plesa kot kulturnega pokazatelja oblike človekovega obnašanja in sestavnega dela človekove komunikacije« (Snyder 1992: 5).

Izhodišče raziskovanj ameriških antropologov/etnologov plesa je človek kot ustvarjalec plesa. Raziskovanje je usmerjeno *od človeka k plesu* (Dunin 1992). Področje zanimanja evropskih koreoloških raziskovanj je bil dolgo časa izključno ples sam in raziskovanje njegove strukture. Šele v zadnjem desetletju se zanimanje s plesa razširja tudi na človeka in na okoliščine plesa, toda usmerjeno *od plesa k človeku* in kulturi. Ameriški *etnologi plesa*, izhajajoč iz *antropološke tradicije*, ustvarjajo samostojno stroko. K temu vedno bolj težijo tudi raziskovalci v Evropi, a pri tem izhajajo iz *koreološke tradicije*. Z razvojem samostojne stroke se odpira možnost približevanja raziskovalnih izhodišč strokovnjakov Evrope in Amerike, ki so bila v preteklosti precej različna.

Strukturalistična orientacija v sedemdesetih letih in poznejša poststrukturalistična semiotična usmeritev dodajata raziskovanju plesa v Združenih državah Amerike in v Evropi nove razsežnosti. Prizadevata si najti odgovore na vprašanje, kaj je ples in kakšen je odnos med obliko ter pomenom plesa (Yungerman 1975). Sodobna raziskovanja obravnavajo ples kot neverbalno obliko izražanja (simbol) v procesu sporazumevanja znotraj trdno določenega socialnega in kulturnega okolja. Ples v tem procesu nikoli ni izoliran. Glede sporočilnosti deluje skladno z drugimi pomeni. Raziskava plesa določuje problem, ki ga je treba obravnavati v vsakem primeru posebej. Težišče in poudarki raziskovanja se lahko spreminjajo glede na zanimanje raziskovalca in glede na potrebo raziskovanja. Zadnji sestanki ICTM študijske skupine za etnokoreologijo so se v razpravah posvečali predvsem razlikam, zato je vedno več obojestranskega razumevanja za različne raziskovalne metode (Kaepler 1991).

Poenotenje metod se uresničuje v raziskovanjih *plesnih dogajanj*. Poimovanje plesnih dogajanj je najboljša rešitev kontekstualnega postopka v preučevanju plesa kot človeškega obnašanja (Snyder 1989: 1). Leta 1988 je potekal v Kopenhagnu petnajsti simpozij študijske skupine za etnokoreologijo ICTM z naslovom »The Dance Event: A Complex Cultural Phenomenon«. Na tem znanstvenem posvetovanju kot tudi na mnogih drugih simpozijih iste študijske skupine so si udeleženci prizadevali uskladiti mnenja in postopke, zavzemajoč se za celovito raziskovanje plesnih dogajanj (*dance event*).

Dogajanje je štiridimenzionalni pojav *telesa v času in prostoru*, upošteva vloženo *energijo* (Snyder 1989: 1). Dogajanje vsebuje čas in prostor izkušnje, ni statično, ampak vedno dinamično. Vedno je posamezno, enkratno, stalno spremenljivo. Dimenzija *energije* je okvir in jedro dogajanja. Energija je skrita komponenta, ki jo je treba razumeti in upoštevati, postavlja odnose, dinamiko telesa v času in prostoru. Te komponente kažejo na slojevito raziskovanje plesnih dogajanj, začnši od splošnega, vseobsegajočega pogleda skozi kontekst posamezne izvedbe ali obreda, njegovega simbola, do podrobnega pogleda na najmanjše elemente plesa in giba (Snyder 1989).

Dober primer takega plesnega dogajanja so pustne šege. Globalni (splošni) pogled na dogajanje jih umešča v čas od treh kraljev do pepelnice – obdobje, ki se glede na liturgični koledar razlikuje od predhodne božične dobe in obdobja po pustu/postnega časa. Razlikuje se tudi moč vložene energije, ki jo udeleženci pustnih šeg vlagajo v dogajanja teh dni, različno je vse drugo, kar spremlja ples in zabave v za to določenem prostoru. V pustnem času so nekateri pojavi posebno opazni in vredni posebnega spremljanja. To so lahko obhodi maškar, ki zbirajo darove in pri tem plešejo, nato plesne zabave, največkrat ob sobotah, zlasti pa zadnji dnevi, ko dogajanje doseže višek na sam pustni dan z obsodbo in često zažigom pustne lutke ter skupnim plesom vseh zbranih na glavnem trgu ali v neki večji dvorani. Takšne posamezne pojave opredeljujemo kot mikro-dogajanja. Ko v okviru plesnega dogajanja analiziramo ples in gib, lahko odkrijemo različne vloge posameznikov, njihove želje po uveljavljanju in zaslutimo močno družbeno kontrolo skupnosti in medsebojne odnose v njej (Zebec 1994).

Raziskovanje plesnih dogajanj odpira pot k združevanju različnih metod dela. Sprejetje raziskovanja plesnih dogajanj omogoča postopke v dveh smereh – od makro ravni proti mikro ravni in narobe, od mikro ravni proti makro ravni. Smeri raziskovanja – od plesa k človeku (koreološka) in od človeka k plesu (antropološka) – se lahko prepletata in s tem omogočata ustvarjanje samostojne stroke raziskovanja plesa.

Literatura

John Blacking, Movement, dance, music, and the Venda girls' initiation cycle, v: Society and the dance: The Social Anthropology of Performance and Process, ed. P. Spencer, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney, 1990.

Elsie Ivanchich Dunin, Introduction, v: Past, Present and Future, A.F.Snyder, UCLA Journal of Dance Ethnology 16, 1992, 1-4.

Jonas Frykman, što ljudi čine, a o čemu rijetko govore, Etnološka tribina 13, 1990, 79-93.

Anca Giurchescu and Lisbet Torp, Theory and Methods in Dance Research: A European Approach to the Holistic Study of Dance, Yearbook for Traditional Music 23, 1991, 1-11.

Ivan Ivančan, Geografska podjela narodnih plesova u Jugoslaviji, Narodna umjetnost 3, 1964, 17-38.

Adrienne Kaeppler, Structured Movement Systems in Tonga, v: Society and the Dance: The Social Anthropology of Performance and Process, ed. P. Spencer, Cambridge University Press, 1990, 92-118

*** American Approaches to the Study of Dance, Yearbook for Traditional Music 23, 1991, 11-23.

Bratoljub Klaić, Riječnik stranih riječi, NZ Matice Hrvatske, Zagreb, 1978.

Roderyk Lange, On Differences between the Rural and the Urban: Traditional Polish Peasant Dancing, Yearbook of the IFMC 6, 1974, 44-52.

Ivan Lozica, Izvan teatra, Teatrabilni oblici folklora u Hrvatskoj; Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1990.

Grozdana Marošević, Folkorna glazba – predmet etnomuzikologije. Konceptija etnomuzikologije u Hrvatskoj u preteklu desetljeću, Arti musices 23/2, 1992, 113-249.

Petr Novak, Der überlieferte Tanz – ein dynamisches Phänomen, v: Tanz und Tanzmusik, Otto-Friedrich-Universität, red. M.Bröcker, Bamberg, 1992, 35-43.

Maja Povržanović, Etnologija rata – pisanje bez suza?, Etnološka tribina 15, 1992, 61-80.

Dunja Rihtman-Auguštin, Etnologija naše svakodnevice, Školska knjiga, Zagreb, 1988.

Allegra Fuller Snyder, Levels of event patterns: a theoretical model and application to the Yaqui Easter ceremonies, v: The dance event: a complex cultural phenomenon, ICTM Study Group on Ethnochoreology, ed. L.Torp, Copenhagen, 1989, 1-20.

*** Past, Present and Future, UCLA Journal of Dance Ethnology 16, 1992, 1-4.

Paul Spencer, Introduction: Interpretation of the dance in anthropology, v: Society and the dance: The Social Anthropology of Performance and Process, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney, 1990, 1-46.

Structure and Form of Folk Dance: A Syllabus, IFMC Study Group for Folk Dance Terminology, Yearbook of the IFMC 6, 1974, 115-136.

Tanz und Tanzmusik in Überlieferung und Gegenwart, Otto-Friedrich-Universität, red. M.Bröcker, Bamberg, 1992.

Judy van Zile, Introduction, Approaches to Dance Research and Analysis, Dance as Cultural Heritage, 2, Dance Research Annual 15, 1985, 47-49.

Suzanne Youngerman, Method and Theory in Dance Research: an anthropological approach, Yearbook of the IFMC 7, 1975, 116-134.

Tvrko Zebec, Tanac u pokladama Punta kao obredu prijelaza, Etnološka tribina, 17, 1994, 103-123.

*Summary***About the Theories and Methods in Dance Research**

The author discusses the differences between ethnochoreology, dance anthropology and dance ethnology. He relates the ethnochoreological approach to the European tradition of studying dance structure, and the anthropological approach to the American tradition of studying dance context and understanding society through analyzing movements systems. The notion of the opposition between the European and the American perspectives on dance is based upon several generalisations. The general trend among the European scholars is to study dance within their own cultures, whereas American dance scholars show tendency to study dance in cultures different from their own. Many scholars, representing both the anthropological and the choreological «schools» have argued for an integrative perspective on dance research. The advantages of the American dance ethnology are taken into account.

The study of dance events seems to provide the best opportunity for the researcher to understand dance as a form of human behavior and as a complex cultural phenomenon. Focus and emphasis may shift depending on the aim of the study – from micro to macro level of the dance event or in the opposite way.